
Tjaša Jakop
Narečno v javnem

objavljeno v:

Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest. Obdobja 38*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-38/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2019.

NAREČNO V JAVNEM

Tjaša Jakop

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana
tjasa.j@gmail.com

DOI:10.4312/Obdobja.38.205-211

Prispevek predstavlja rabo narečnega oz. pokrajinsko obarvanega jezika v različnih jezikovnih zvrsteh. V prvem delu sta obravnavani raba in funkcija različnih socialnih zvrsti jezika v literarnem besedilu sodobnega slovenskega avtorja Dušana Čater, v drugem delu pa narečni govor v javnosti – javno nastopanje jezikoslovcev, ki so o svojem narečju predavali v narečju (Weiss, Tivadar).

socialne zvrsti jezika, narečje vs. pokrajinski pogovorni jezik, standardna in nestandardna raba slovenščine, pogovorna vs. narečna besedila, javni govor v narečju

The paper presents a dialect or provincially coloured language in different linguistic categories. In the first part, the use and function of various social types of language will be discussed in the literary texts of contemporary Slovene authors (e.g. Čater). In the second part, dialect speech in public will be observed – attempts at dialect in the public speech of linguists who lecture about dialect in their own dialect (e.g. Weiss, Tivadar).

language clusters, dialects and other (provincial) forms of language, standard vs. non-standard (vernacular) varieties, dialect in literary texts, public speech in dialect

1 Raba narečnega oz. pokrajinsko obarvanega jezika v slovenskih literarnih besedilih¹

Obstaja veliko literarnih besedil, ki vključujejo dialoge, napisane v nestandardnem jeziku. V besedilih sodobnih slovenskih avtorjev velikokrat nastopi (ljubljski) sleng (gl. Skubic, Glavan).² Nekateri pisatelji pa v svojih delih uporabljajo tudi narečje, da bralcu omogočijo pristnejši občutek govora (zlasti na podeželju). V knjigi *Dan zmage* so združene različne zgodbe več slovenskih avtorjev; Dušan Čater je prispeval opis življenja v majhni vasici na Kozjanskem (Kalobje blizu Šentjurja). Na primeru Čatrovega literarnega besedila *Lepota po slovensko* bomo predstavili rabo narečnega oz. pokrajinsko obarvanega jezika v besedilu, sicer pisanem v knjižni slovenščini. Besedilo namreč vključuje dialoge, napisane v srednještajerskem narečju, ter celjski pogovorni jezik, ki ga uporablja uradnik, ki pride iz mesta na vas. Avtorica prispevka, ki je dialektologinja in poznavalka tega štajerskega narečja, je besedilo jezikovno uredila in ga lektorirala, za preverjanje narečnih zapisov in oblik pa je uporabila tudi informatorja (tj. narečnega govorca) iz tega kraja. V prispevku bo besedilo

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

2 Andrej E. Skubic npr. v prevodu romana *Trainspotting*, Polona Glavan pa v romanu *Kakor koli*.

analizirano s stališča razmerij med knjižnim in narečnim na različnih jezikovnih ravneh (glasoslovni, oblikoslovni in leksikalni). Spremno besedilo je torej napisano v knjižni slovenščini, v dialogih pa Čater uporabi srednještajersko narečje, da bralcu omogoči verodostojnejši občutek in predstavo, kako se slovenščina govori v tem delu slovenskega podeželja. Zaradi težjega prikaza fonoloških razlik v pisanem besedilu sta leksika in morfologija najzanimivejši področji razlik med različnimi zvrstmi slovenskega jezika (standardna slovenščina vs. štajersko narečje); skladnja pa je bližje govorjenemu jeziku širše regije. Avtorica članka in svetovalka pri zapisu narečja v tem literarnem delu je upoštevala tudi razlikovanje med govorom lokalnih prebivalcev – domačinov in govorom prišleka iz najbližjega mesta (verjetno Celje, ki je od vasi oddaljeno približno 10 km); prišlek uporablja srednještajersko različico pogovornega jezika.

V obravnavanem literarnem besedilu se torej srečujemo s tremi različicami slovenskega jezika: standardnim, pokrajinsko pogovornim in narečnim. Knjižna oz. standardna slovenščina se uporablja za dele besedila brez dialoga, medtem ko se narečje uporablja samo v dialogih kot sredstvo interakcije med dvema ali več vaščani. To seveda ni prvi literarni tekst, ki v dialogu uporablja narečje ali pogovorni jezik, je pa prvi, ki uporablja srednještajersko narečje. Večina romanov uporablja pogovorni jezik glavnega mesta Ljubljane ali regionalizme bolj obrobni narečij, kot so prekmursko narečje na severovzhodu (npr. Miško Kranjec, Feri Lainšček), koroško na severu (npr. Prežihov Voranc, Florjan Lipuš) ter primorsko na jugozahodu (npr. Marjan Tomšič). Besedilo, napisano v narečju, ima v tem literarnem delu veliko večjo izrazno moč kot besedilo v knjižnem (standardnem) jeziku in zelo učinkovito dodaja lokalni duh in izraz.

1.1 Glasoslovje

Od glasoslovnih pojavov je v besedilu najbolj opazna t. i. vokalna redukcija, npr. *mat* 'mati', *mulc* 'mulec', *babnca* 'babnica', *kuharca* 'kuharica', *dnar* 'denar', v *žerjavci* 'v žerjavici', *štirideset* 'štirideset', *o men* 'o meni', *nobenmu* 'nobenemu', *našmu* 'našemu', *dobr* 'dobro', *mal* 'malo', *natoč* 'natoči' (vel.), *posluš* 'poslušaj' (vel.), *vzem* 'vzemi' (vel.), *rešmo* 'rešimo', *mel* 'imel', *blo* 'bilo', *bla* 'bila', *ustavla* 'ustavila', *prslonla* 'prislonila', *sma se zmenla* 'zmenila', *je padl* 'je padla', *ponoč* 'ponoči', *kolker* 'kolikor', *zarad* 'zaradi', *tolk* 'toliko', *čist* 'čisto', *nikol* 'nikoli', *okol* 'okoli', *drugač* 'drugače', *al* 'ali', *Pr' lisic* 'Pri lisici' (ime gostilne), posebne štajerske oblike z *e*-jevskim samoglasnikom (*male grobeke*) ali prehod *nj > n* (v *lukni*) in *lj > l* (*pripelalo*); v štajerskih narečjih je namreč *l* otrdel v *l* (npr. *pole* 'polje'), *ń* ob soglasniku pa je otrdel v *n* (npr. *lukna* 'luknja').

1.2 Oblikoslovje

V Čatrovem besedilu najdemo v dialogih tudi rabo tipičnih štajerskih dvojinjskih glagolskih oblik na *-ma*, npr. *boma*, *sma*, *nisma*, *grema*, *najdema*. Primer: »'Tole **morma** dokončat,' je rekel in pokazal na pikado.« Pojavljajo se tudi razne druge glagolske in sklonske oblike, npr. glagoli na *-niti -nem* (*obregnal* 'obregnili'), *postrelat*

'postreliti', *je najdu* 'je našel', *sem delal pri našmu* 'našem' župniku, *nimam takiga* 'takega' *terenca*; *tagale* 'takega' *ti pošljejo sem gor*, ter pogovorne fraze, npr. »Dost mam.«; »Vi se sam razkomotite ...«; »Bi že mogl bit, ja ...«

Pri pisanju deležnikov na *-l* je lektorica naletela na nedoslednosti: Čater uporablja tako oblike na *-u* (npr. *mogu*, *plaču*, *tuhtu*, *vidu*) kot tudi na *-o* (npr. *pobegno*, *bi isko*, *vedo*, *vrno*) in celo na *-l* (pod vplivom knjižne norme: *je prišel*, *sem pucal* 'sem čistil'). Primeri: »Kak bi pa **vedo**, kje stopit z avtobusa, pa po kateri poti prit do nas? Čist po naključju že ni **prišu**, ne?«; »A ti misliš, da bi enega, ki je živalim oči ven **devo** in jih **spravlo** v kozarce za marmelado, živali pa **zakopavu** po gozdu ...«; »Saj veš ... Oni, ki je **prišel** snoči ... Da bi on ...«

1.3 Besedje

V besedju se čuti vpliv (sosednjih) tujih jezikov. Izstopajo germanizmi (npr. *foter* 'oče', *šank*, *za šankom*, *špricer*, *špricerji*, *župca* 'juhica', *kremenadli* 'zrezek', *zenf* 'gorčica', *šverc komerc*, *na puf*, *porihtat* 'urediti', *pošicat* 'postreliti', *ga pajsas* 'cmariš', *sem pucal* 'sem čistil', *ziher* 'sigurno', *gljeh* 'ravno, pravkar'), sposojenke iz južnoslovanskih jezikov, in sicer tako besede (npr. *kafič*, *eto*) kot tudi cele fraze (»**Koja pederčina** od tipa!«) ter druge pogovorne oz. narečne besede (npr. *beštrga*, *mat*, *mulc*, *evrokrem*, *cmizdriš*, *sevede*, *lejga*), npr. »**Sevede** mam prav.«; »Kaj si pa tak živčen, **lejga**?« V besedilu najdemo tudi veliko kletvic oz. preklinjanja: »Pa kak **hudiča** je najdu k nam?«; »Vidim tule, da maš pufo ko Grčija, **madona santa**!«; »Ma daj, Marjan, ne mi ga zdaj **srat** s tem ...« Veliko je tudi glagolov *zjeb-*, npr. *jebo mater pasjo*, *jebo te kadilski zakon*, in zmerjavk oz. slabšalnih izrazov (npr. *kurcipalci*).

2 Narečni govor v javnosti: poskusi javnega nastopanja v narečju

V drugem delu prispevka bo predstavljen narečni govor v javnosti oz. poskusi javnega nastopanja jezikoslovcev v narečju. Dr. Hotimir Tivadar z Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je 16. septembra 2016 na simpoziju Avgust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstrijci na Cankovi prispevek z naslovom Med Avgustom Pavlom in Murskim valom – razmerje med (knjižno) slovenščino in prekmurščino predstavil v prekmurščini, dr. Peter Weiss z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU pa je 16. oktobra 2017 v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani predaval v svojem narečju z naslovom O zgornjesavinjskem narečju (v zgornjesavinjskem narečju).

Tivadar je s svojim predavanjem v prekmurskem narečju nastopil v Prekmurju, na Cankovi, torej v skoraj domačem okolju.³ Težjo nalogo je verjetno imel Weiss, ki je nastopal v zgornjesavinjskem narečju v drugem narečnem oz. govornem okolju: v Ljubljani, kjer zgornjesavinjsko narečje ni nekaj običajnega in ga tudi vsi ne razumejo.

Tivadar (2016a) v povzetku članka piše (članka v narečju v pisni obliki ni objavil):

V prekmurskem okolju vključno z mediji je obstajala in še danes obstaja dihotomija med slovenščino in prekmurščino [...] Za prekmurščino namreč še vedno velja, da je

3 Na Cankovi se sicer govori ravensko podnarečje (Jakop 2017), Tivadar pa izvira iz Lipovcev, kjer se govori dolinsko podnarečje.

več kot narečje – še do sredine 20. stoletja je bila knjižni jezik [...]. Z izgubo ruralnega in podeželskega življenja so se začeli izgubljeni prekmurski izrazi in prekmurščina kot samostojni in polnokrvni, nekoč knjižni jezik.

Avtor se sprašuje:

Ali je prekmurščina na poti omrtvičenja in izginevanja ali samo spreminja svojo obliko? Ali smo Prekmurci zamudili priložnost za ohranitev in nadgradnjo svojega jezika, ko smo pozabili na kmetstvo, izpraznili podeželje, (ne)hote pozabili na kulturno elito in nismo izkoristili vseh človeških virov zaradi pregovorne slovenske neenotnosti? Če ni ljudi, tj. govorcev, ni jezika. Ali »plešemo poslednji ples z volkovi« naše prekmurščine, ki doživlja razcvet kot predmet raziskovanja, tudi kulturnega ustvarjanja, na deklarativni ravni pa jo vsi podpirajo in imajo radi? Ali nam to sodobno življenje prekmurščine govori kaj tudi o prihodnosti slovenščine?

V elektronski pošti (17. junija 2019) je Tivadar na vprašanje, ali je imel kaj težav z vdorom zbornega govora v narečnega (prekmurskega), odgovoril, da je imel več težav z narečnim govorjenjem na radiu, predvsem na Radiu Ars, kjer je bilo zelo »knjižno« okolje. Posledica nesproščenosti je malo večja raba mašil oz. krajših premorov v govorčevi prekmurščini (ki jo začne uporabljati v drugem delu oddaje na pobudo novinarja), pa tudi skladnja se marsikdaj približa knjižni oz. zborni, oblikoslovje pa se zdi popolnoma narečno, prav tako glasoslovje in naglas (gl. oz. poslušaj Tivadar 2016b). Tivadar je še povedal, da je prekmursko govoril že julija 2000 na Radiu Monošter, popolnoma naravno, saj je sogovorec Dušan Mukič govoril porabsko. Tudi na Murskem valu je bilo lažje; zdelo se mu je, da govori povsem prekmursko (*Kratki stik*, 2. oktober 2018, 11.15–12.00, radio Murski val).

Na vprašanje, kako je z znanstvenim oz. strokovnim izrazjem (terminologijo) v takem govoru (funkcionalnost narečja), je Tivadar povedal:

O terminologiji nisem razmišljal, niti o skladijskih strukturah, prosojnice pa so bile v knjižnem jeziku. Namen predavanja je bil preizkus, ali prekmurščina lahko živi v javnem govoru in v vsebinsko zahtevnejšem govorjenem besedilu. Poudaril pa bi, da prekmurski pisci in medijski govorniki pogosto ne govorijo v narečju, to celo opredeljujejo kot jezikovno neznanje.

Vprašali smo ga tudi, če je besedje le glasovno prilagodil narečnemu sistemu: »Načeloma le fonetična prilagoditev, pa tudi kakšne besede so bile prekmurske, ker sem govoril o prekmurski kulturi, npr. *pozvačín, gibanica* ...« Na vprašanje, ali je npr. uporabljal narečne diftonge namesto zbornih monoftongov, je odgovoril pritrdilno, saj je bil govor izveden v Prekmurju, v domačem okolju.

Weiss (2004: 372–373) pa je o svojem narečju zapisal:

Novo besedne oblike (take, ki so doživele glasovno ali oblikovno inovacijo) ter nove besede in besedne zveze prehajajo v narečje v zadnjem času iz vseh različkov slovenskega jezika, vključno z (zahodnoštajerskim?) nadnarečjem, in sicer največkrat z novimi predmeti in pojavi. Posredniki pri tem so radio in televizija (tudi lokalni radijski in televizijski programi, [...] npr. velenjski in celjski televizijski program), časopisje in knjige, pri uveljavljanju nenarečnih različkov, ki so bližje knjižnemu jeziku, pri govorcih na obravnavanem področju pripomoreta šola in cerkev, pri uveljavljanju

nenarečnih različkov, ki so bližje narečju, pa vsakodnevne migracije, saj se ljudje vozijo v večja središča (Gornji Grad, Nazarje, Mozirje, Velenje, Celje ...) na delo in v šolo, ter vsakotedenski obiski tistih, ki se vozijo v Maribor in Ljubljano, večinoma študirat.

V elektronski pošti (14. maja 2019) pa je v odgovoru na vprašanja o narečnem govoru v javnosti Weiss takole podal svoje občutenje o narečju:⁴

Govorim zgornjesavinjsko narečje, izviram iz Spodnjih Kraš v spodnji Zadréčki dolini, kjer sem preživel najzgodnejše otroštvo (roj. 1959). Prvih 20 let sem govoril samo narečno (pisal sem seveda v knjižni slovenščini tudi že prej). Tudi s sinom (roj. 1997) govorim v narečju. Redno se vračamo v Bočno in Spodnje Kraše, kjer imamo sorodnike in znanke, ki so vsi po vrsti narečno govoreči.

Ko je leta 2013 v zbirki *Glavosi* izšla knjiga *Gori, doli, sem in tja* (pripravili smo jo Marta Orešnik, Vida Štiglic in jaz), smo imeli predstavitev v vseh sedmih zgornjesavinjskih občinah in te so seveda potekale v narečju. Narečno sem začel vede in hote javno nastopati na Rečici pred 12 leti, ko sem govoril o odnosu med narečjem in knjižnim jezikom. Na tistem nastopu sem publiki govoril v sistemu, ki je podoben knjižnemu, potem pa sem sredi predavanja prestopil v narečje. Povedali so mi, da so bili poslušalci prijetno presenečeni in da so se odobravajoče spogledali, tudi sam pa sem zaznal bolj sproščeno vzdušje. Na začetku zdaj poslušalcem dajem na izbiro, ali knjižni jezik ali narečje. Še nikoli se niso odrekli narečju.

V narečju je (izven Zadréčke doline oz. zgornjesavinjskega jezikovnega okolja) nastopil v Lingvističnem krožku oktobra 2017, in sicer pred jezikoslovno izobraženim občinstvom, ki je bilo že v naslovu opozorjeno, da bo predavanje v zgornjesavinjskem narečju. Publiki, ki je bila večinoma iz osrednjeslovenskega jezikovnega okolja, je na začetku predlagal, da ob nerazumljivem vprašajo, a niso. Weiss še pove:

Narečje v javnosti ni samo pripovedovanje vicev ali smešnih dogodkov in spominov, ampak se v njem dogaja čisto vse, od vsakdanjega do tragičnega in žalostnega, od poetičnega in božajočega do skrajno trdega, od nakupov v trgovini do pogovorov z zdravnikom. Poslušalcem na javnih prireditvah poskušam povedati, da imamo v narečju na razpolago vse, in to jim pripovedujem tudi z zgledom.

Govorci slovenščine smo pod precejšnjim pritiskom, ko moramo govoriti v javnosti, npr. v medijih (radio, televizija) in na javnih nastopih (lokalne proslave, javni nastopi na konferencah itn.). Naše občinstvo je zelo zahtevno in kritično, saj o narečnosti v javnem nastopanju še vedno obstajajo razni predsodki. Primer je prispevek s foruma *Starševski čvek* z naslovom *Moj otrok govori grdo narečje* (1. junija 2012), pod katerega je nekdo dopisal:

Neznanje knjižnega jezika ne kaže na neinteligenco, ampak kaže na zaplankanost, kar pa ni eno in isto. Se pa strinjam, da je smešen javni govorec, ki govori v domačem narečju. A je spet drugače, če govori na lokalni prireditvi ali pa v parlamentu.

Z vprašanjem, kdaj je narečno govorjenje primerno, se je ukvarjala tudi Martina Smerdelj v diplomskem delu *Raba narečja v primorskih vrtcih* (2015). Vzgojiteljice so bile mnenja, da naj bi v formalnem govornem položaju upoštevali pravila SSKJ,

4 Zaradi omejenega obsega sem morala za to publikacijo besedilo skrajšati.

slovenskega pravopisa in pravorečja, saj formalni govorni položaj zahteva višji »nivo« komunikacije. Povedale so, da »formalni« jezik uporabljajo med vodenimi dejavnostmi, medtem ko se pri neformalnem govornem položaju pogovarjajo bolj sproščeno in uporabljajo več narečnih besed.⁵

Primeri utemeljitev vzgojiteljic (Smerdelj 2015: 28–29): »Pri formalnem govornem položaju uporabljamo bolj knjižni jezik in smo vsebinsko bolj pripravljene, pri neformalnem je jezik narečni in so vsebine bolj splošne.« Ko vzgojiteljice otroke poučujejo in vodijo, torej uporabljajo zborno različico, medtem ko pri sproščeni igri uporabljajo narečje. To potrjujejo tudi naslednje izjave: »Formalno nekemu podajamo jasna navodila in ga o nečem obveščamo s svojo strokovnostjo, neformalno pa, ko se z nekom preprosto pogovarjamo.«; »Pri formalnem govoru pazimo na jezik, ton glasu, držo telesa, pri neformalnem smo lahko sproščeni in ni nujno, da uporabljamo knjižni jezik.«; »Neformalni govorni položaj uporabim, ko se želim otroku približati, formalni pa pri dejavnostih.«; »Pri spontanih pogovorih z otroki se mi zdi, da prideš do bolj pristnega stika, če uporabljaš narečje oz. njegov stil govora.«

3 Sklep

Narečje je torej – v primerjavi s knjižnim oz. zbornim jezikom – nekaj bolj osebnega. Uporabljamo ga v sproščeni (zasebni in javni!) položaji, in to tako doktorji jezikoslovja (Tivadar, Weiss) kot vzgojiteljice v vrtcu (gl. Smerdelj), pisatelji (npr. Čater) pa ga vpletajo v svoja besedila zlasti v dialogih, da bralec dobi pristnejši vtis govora različnih nestandardnih različic slovenščine (narečje, sleng).

Govorci slovenščine imamo več težav s pisanjem v narečnem ali pokrajinskem jeziku; v takšno pisanje rada »vdira« knjižna norma, saj sicer (razen v dialogih ali miselnih tokovih) pisci uporabljajo knjižno slovenščino. Ravno obratno pa je pri javnem zbornem govorjenju: tu opazamo večji vdor narečnih značilnosti (npr. kvaliteta samoglasnikov, naglaševanje, raba sklonov, maskulinizacija srednjega spola, neraba dvojskih ženskih oblik ipd.).

Poseben izziv predstavlja javni govor v narečju tistih govorcev, ki sicer obvladajo zborni izreko: ko npr. dr. jezikoslovja javno spregovori v svojem narečju, da predstavi svoje narečje (torej o znanstveni ali strokovni temi). Narečni govor je namreč tradicionalno omejen na zasebno, lokalno, Weiss in Tivadar pa sta dokazala, da je narečje lahko funkcionalno tudi v stroki.

Viri in literatura

- ČATER, Dušan, 2013: Lepota po slovensko. *Dan zmage*. Ljubljana: Založba Beletrina (Zbirka eBeletrina).
- GLAVAN, Polona, 2014: *Kakor koli*. Ljubljana: Založba Beletrina.
- JAKOP, Tjaša, 2017: Govor Cankove od Pavlovega Glasoslovja (1909) dalje. Marko Jesenšek (ur.): *Av gust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstrijci*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze (Zora, 120). 53–64.

5 Formalni govorni položaj je torej namenjen širši publiki, neformalni položaj naj bo namenjen individualni komunikaciji.

- SMERDELJ, Martina, 2015: *Raba narečja v primorskih vrtcih. Diplomsko delo*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Starševski čvek: Moj otrok govori grdo narečje. *Med.Over.Net*. <https://med.over.net/forum5/viewtopic.php?t=7833343&start=40> (dostop januar 2019)
- TIVADAR, Hotimir, 2016a: Med Avgustom Pavlom in Murskim valom – razmerje med (knjižno) slovenščino in prekmurščino. Marko Jesenšek (ur.): *Avgust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstrijci: zbornik povzetkov*. Maribor: Univerza, Ljubljana: Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, Cankova: Občina. 10.
- TIVADAR, Hotimir, 2016b: Prekmurski knjižni jezik le kot simpatija? *Jezikovni pogovori*. 3. program Radia Slovenija 20. 9. 2016. <http://ars.rtvsllo.si/2016/09/jezikovni-pogovori-67/>
- WEISS, Peter, 2004: Sodobne jezikovne inovacije v govorih Spodnje Zadrečke doline. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 371–382.
- WELSH, Irvine, 1997: *Trainspotting*. Prevod Andrej E. Skubic. Ljubljana: DZS.